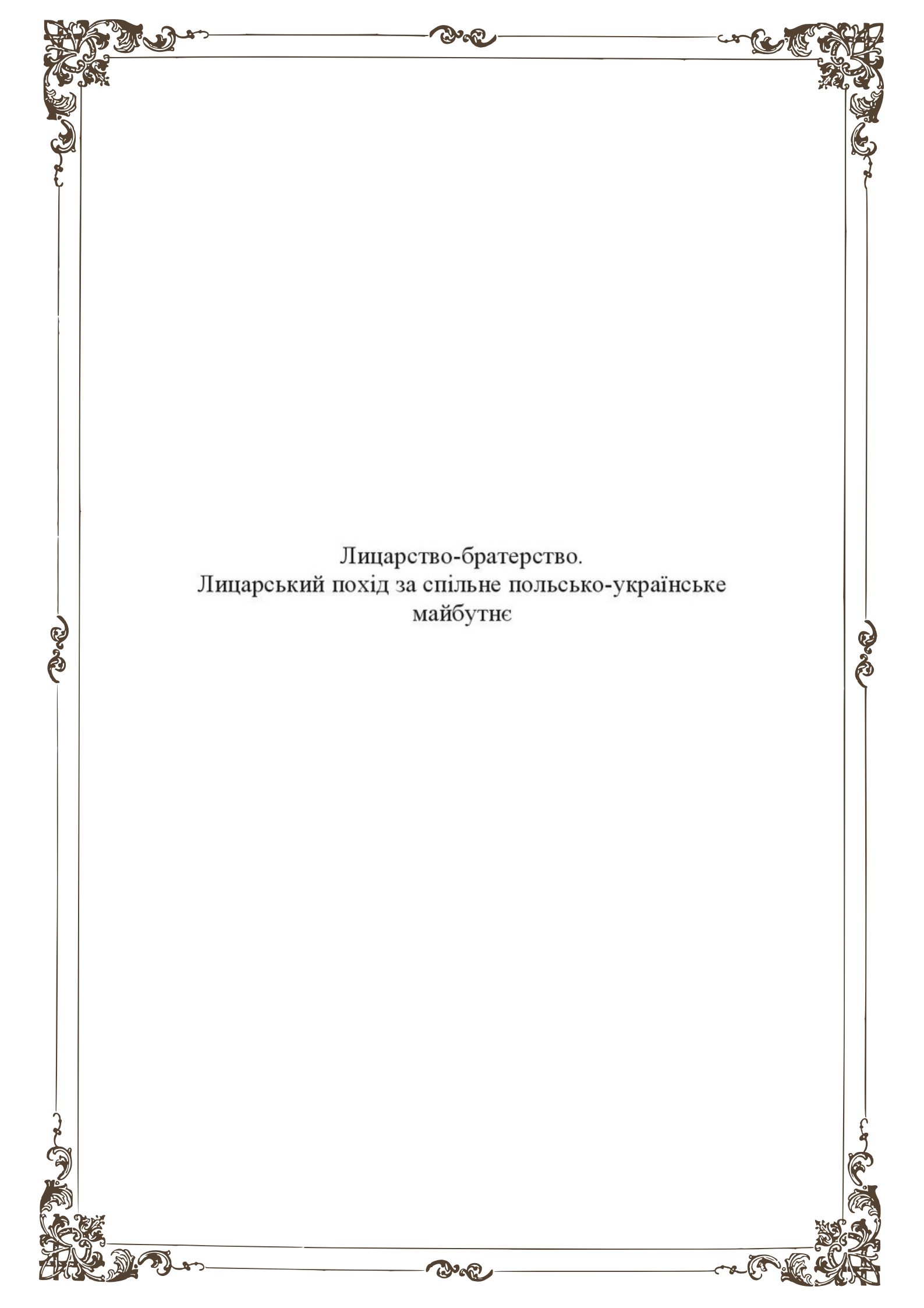

СЛОВНИК
ЛИЦАРСЬКОЇ ДОБИ
ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ

Лицарство-братерство.
Лицарський похід за спільне польсько-українське
майбутнє

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

- Хронологічні рамки (умовні дати)
початок - 476 рік - падіння Римської імперії
кінець - 1453 - падіння Константинополя
або 1492 - відкриття Америки
або 1450 - винайдення книгодрукування

Середньовіччя тривало 10 століть (оскільки Польща та Україна увійшли на історичну арену наприкінці 10 століття - польське та українське середньовіччя вдвічі коротше).

- Назва

Термін "Середньовіччя" запровадили люди епохи Відродження, ставлячись до минулої епохи зі зневагою і вважаючи її часом перехідного культурного занепаду між античністю та Ренесансом. Насправді ж Середньовіччя - надзвичайно цікава і важлива епоха. Саме тоді сформувалася політична карта Європи після періоду міграції народів. Саме тоді почали виникати університети. Середньовіччя також створило два видатні стилі в мистецтві: романський і готичний. Наприкінці епохи було винайдено книгодрукування.

адамаск - (лат. *adamascus*, фр. *damas*) - жакардова тканина, двостороння, зазвичай шовкова, найчастіше одноколірна, з матовим малюнком на блискучому тлі (або навпаки), що досягається відповідним підбором ткацьких переплетень. Найдавніший адамаск виготовляли в Китаї (200 р. до н.е. - 220 р. н.е.), в Єгипті та Сирії - в 7-11 ст., в Європі - з 12 ст., переважно в Італії. Ляні адамаски виготовляли у Фландрії та Нідерландах в 16-17 століттях, в Саксонії та Сілезії в 17-18 століттях. Шовковий адамаск використовували для дорогого одягу, церковної атрибутики та оббивки стін і меблів; лляний адамаск - для постільної та столової білизни. Назва адамаску походить від міста Дамаск у Сирії.

афект - колись почуття прихильності, любові

оксамит (*axamit, yaksamit, 'ksamit*) [*hexámiton* - складається з шести ниток] - гладка або візерунчаста тканина з коротким ворсом волокон, розрізана, петельчаста або змішана. Виготовляли з шовку, вовни, льону, бавовни або з комбінації двох видів сировини. У Польщі о. виготовляли з 14 ст.; у 1612 р. згадується, що він був друкований у Кракові. У той час існували оксамитові гільдії в Гданську. Вільнюсі, а у 18 столітті - у Краславі та Гродно. Використовувався для світського одягу та літургійного вбрання.

алембік - 1. посудина, яку раніше використовували для перегонки рідин; 2. чиста суха горілка, яку зберігають у такій посудині

альков - колишня ніша або спальна кімната

альмуція (алмузія, алмузя, далмація, далмація, далмація, далмоч,) [середньовічна лат. *dalmuctum*] - 1) компонент парадного вбрання каноніків деяких кафедральних і колегіальних церков: первісно різновид каптура, з 14 ст. - накидка з хутра, з 14 ст. накидка з капюшоном з хутра, шовку або вовни, пізніше набула форми хутряного пояса, який носили з лівого плеча на знак канонічної гідності; 2) далмужа, далмаця - підбитий хутром одяг, який шили польські кушніри в 14-16 століттях, носили чоловіки і - як легший овечий кожушок - жінки.

альшбанд (*alczband, alsbandt, halsband*) (нім. *Halsband* - 1) жіноче намисто, яке носили в Польщі в 6-17 століттях; 2) різновид чоловічої краватки з легкої тканини, що кріпилася до коміра, яка використовувалася для іноземного одягу в кінці 17-18 століть.

англез - 1) довгий, спіралью закручений локон; 2) танець англійського походження, популярний у 17-19 століттях; 3) також: музика до цього танцю; 4) колись довгий сукняний халат; 5) колись кінь англійської породи.

антикамера - кімната, яка в палацових інтер'єрах виконувала функцію напівофіційної зали очікування або передпокою перед спальнею.

аплікація | лат. *applicatio*] - техніка вишивання, що полягає в накладанні та пришиванні на тканину декоративних мотивів, вирізаних з інших тканин, фетру, мережива, паєток, шкіри, або вшиванні їх у прорізи тла. Відома з античності та середньовіччя.

апроша - вузький звивистий облоговий рів, що дозволяв нападникам наблизитися до стін обложеної фортеці або ворожих позицій

Artes liberales - (вільні мистецтва), тобто науки, призначені лише для вільних людей (не рабів). До вільних мистецтв належали науки, що складали тривіум і кватривіум - граматика, риторика, логіка, арифметика, музика, астрономія, геометрія.

Артефактика (лат. *artes mechanice* - вільні мистецтва, *studia liberalia, disciplinae liberales, artes saeculares, saeculares litterae, artes magnae*) або сім вільних мистецтв (лат. *septem artes liberales*) - система початкової, загальної та універсальної освіти, розроблена в IV ст. до н. е., широко застосовувалася в Стародавній Греції та Римі, включаючи викладання літератури та математики.

Августиніанство - філософська система, розроблена святим Августином (354-430). Вона передбачає, що найдосконалішою істотою, джерелом знання і віри є Бог. Людина, використовуючи лише розум, не може пізнати істину про світ. Пізнання досягається через Бога - це просвітлення, осяяння. Людина повністю підпорядкована Богові. Драма людини полягає в тому, що вона живе, розриваючись між спокусами плоті і бажанням наблизитися до Бога. З огляду на вищість душі над тілом (тіло тлінне, душа безсмертна) - про душу треба дбати, а тіло зневажати.

банделя [фр. bande] - жіноча пов'язка на голову, найчастіше зі стрічки.

бандлок [фр. pendeloque] - сережка зі звисаючим, видовженим кінцем.

бархан ("бархва") [ар. barḡān] - м'яка, напівткана тканина, ляно-бавовняна або бавовняна, рідше з чистої вовни, товстіша за фланель. Походить з арабських країн, відома в Європі з 10 століття, в Польщі з 13 століття. Вироблявся переважно в Сілезії та Малопольщі бархатниками, об'єднаними в гільдії з 15 ст. Б. використовувався для легкого одягу, підкладок, теплої білизни, халатів, спідниць, дитячого одягу тощо.

барханник (парханник) - виготовлювач барханів

барет (фр. barette) - чоловіча шапка, в'язана з вовни, зваліяна, з наголовком у вигляді довгого мішка, накинутого вперед або назад. Носили у Франції з початку 15 століття, в Польщі - до кінця того ж століття.

барт [нім. Bart - борода] 1) у 15 ст. - частина обладунку, що захищала бороду та шию; 2) у 16 ст. - покривало, пелена, хустка.

барва (барвичка) - 1) рум'янець, яким розмальовують обличчя, багрянець, рум'яна; 2) волос, вистрижений з тканини.

цирульник (balwierz) - перукар, голяр, банщик, фельдшер.

берет (bieret, bierlet) [лат. birretum] - головний убір, частіше чоловічий, що з'являється в європейській моді з 15 століття як кругла, пласка шапочка з фетру, стовпчастої в'язки, оксамиту або інших тканин, прикрашена пір'ям, гаптуванням або коштовностями. Б. був особливо поширений як головний убір басків і беарнців. Його також використовували моряки, військові та студенти.

беретта [італ. beretta] - жіночий капелюшок, який носили на потилиці, особливо в 1. 1470-80-х роках, в італійському ренесансному вбранні.

скіпетр [лат. fegula - посох] - 1) короткий декоративний посох, емблема гідності та верховної влади, як монархічної, так і судової. З часів Середньовіччя ст.

університетська ст. є ознакою посади ректора: 2) с. мисливський - палиця з перекладиною тощо, що використовується під час полювання для підсаджування сокола або яструба.

берні [ст.-чеськ. *brněni*] - у 16 ст. обладунки, панцир, кольчуга.

білоголова - старофранцузька назва жінки, що походить від кольору білих шапочок і хусток, з яких складається жіночий головний убір.

білення - дублення овечих, телячих, косулячих, оленячих і лосиних шкур галуном, висівками, сіллю і жовтком або жиром, замшею. Б. було відоме в Західній Європі з раннього середньовіччя. У Польщі перші гільдії Б. були організовані в 15 столітті і були обладнані фоліантами, в яких шкіру вичиняли шляхом вбивання жиру в тканину шкіри. Шкіра, вичинена за допомогою б. і замші, використовувалася для одягу, взуття та рукавичок.

білизна - 1) одяг, що одягався під верхній одяг, переважно сорочку, використовувався в Європі з часів Середньовіччя: 2) у 16 ст. також біла пляма, centa, шрам: 3) шуба з ясена або білки.

бігвант [середньовірноверхньонімецьке - *Beingewant* - накидка на ноги] - частина захисного обладунку для ніг, що використовувалася в 14-15 століттях.

бінда (бленда, біндал) [середньовірноверхньонімецька - *Binde*] - 1) головний убір, пов'язка на голову, хустка, наголовник, зав'язка: 2) пізніше жіноча пов'язка на голову та чоловіча пов'язка або налобний ремінь, що використовувалися, зокрема, у військовій уніформі.

бірет [лат. *birretum*] - головний убір, який носили у Франції з 13 століття, а в Польщі з 15 століття, з повсті, сукна, оксамиту або трикотажної тканини, зазвичай квадратної форми, раніше використовувався духовенством, в кольорах, пов'язаних з певним саном. З пізнього Середньовіччя це була докторська відзнака професорів університетів під час офіційних промов, суддів, прокурорів та адвокатів під час судових засідань. Також носили євреї.

блях (бляха, п'яха, плаха, плеха, плах) [ст.-чеськ. *blech, plech*] - 1) у 15-16 ст. частина обладунку, що закривала нагрудник або спину, панцирна кіраса: 2) золота прикраса шапки, яку носив, наприклад, великий московський князь, а також єврейський священик.

рукавиця - у 15-16 ст. частина обладунку, що закривала руки.

бліо [фр.] - довгий верхній одяг, який носили чоловіки та жінки з 11 по 13 століття, заціпався вгорі, в жіночому варіанті зашнуровувався з боків, з декоративними рукавами.

біла зброя - вся зброя, що використовується в рукопашному бою, завдаючи шкоди за допомогою м'язової сили людини. До 16 століття основний тип зброї, що використовувався як у військовій, так і в цивільній сфері, а також частково для полювання (окрім далекобійної зброї).

У найзагальніших рисах серед білої зброї можна виділити:

- ріжучу зброю - призначену переважно для нанесення порізів;
- колючо-ріжучу зброю - призначену головним чином для нанесення порізів (наприклад, тесак, шабля, кинджал)
- колючу зброю - призначену переважно для ударів (наприклад, кийок, меч, кинджал)
- лучну зброю - призначену головним чином для нанесення дроблячих ударів (наприклад, булава, бойовий молот, кийок).

Однак це не є суворим поділом, оскільки існує багато різних видів зброї, що поєднують характеристики вищезгаданих видів:

- ріжуча зброя - дозволяє однаково ергономічно наносити порізи та удари (наприклад, меч з піхвами, алебарда)
- двосічна зброя - призначена для нанесення дроблячих порізів (наприклад, сокира, сокира-чекан, скіпетр)
- колючо-ріжуча зброя - призначена для нанесення дроблячих ударів із супутніми колото-різаними ушкодженнями (наприклад, моргенштерн, векера, колючий меч).

Крім того, існує окрема категорія білої зброї, яка також включає в себе все вищезазначене, але відрізняється конструкцією, що передбачає кріплення ребра на довгому держаку - лонжеронна зброя (напр., спис, глефа, піка).

бруцблах [нім. Brustblech] - у 14-15 ст. нагрудна пластина, частина обладунку.

бригантина [фр. brigandine] - 1) шкіряна або суконна куртка, зшита металевими кільцями або пластинами, захисний обладунок, відомий у Західній Європі вже у 5 ст., у Польщі в 12-14 ст.; 2) у Західній Європі в 15 ст. напівдоспих з поперечними пластинами або металевими кільцями, що накладаються одна на одну.

ремісничча гільдія (нім. Zunft), також відома як гільдія в контексті купецьких об'єднань, зокрема в Західній Європі, організація ремісничого самоврядування соціально-професійного, частково також економічного характеру, що об'єднує ремісників однієї або кількох споріднених професій

пісня про подвиги (від старофранц. *chansons de geste*, лат. *gesta*) - епічна поезія, що з'явилася на початку розвитку французької літератури. Цим терміном позначають поеми, написані між 11 та 13 століттями про пригоди (подвиги) історичних та легендарних героїв. Спочатку вони функціонували в усній традиції, але приблизно з 12 століття їх почали записувати. Прикладом "пісні про подвиги" є "Пісня про Роланда". Пісня про Роланда (фр. *La Chanson de Roland*) - французька пісня, найдавніший і найвідоміший французький лицарський епос, що належить до так званих *chansons de geste* (пісень про героїчні вчинки). Твір датується 11 століттям і відомий з англо-нормандського Оксфордського рукопису 1170 р. Автор невідомий, єдиним посиланням на нього є анотація в кінці рукопису, де згадується особа на ім'я Турольд. Польський переклад "Пісні про Роланда" датується 1932 роком, автором якого є Тадеуш Бой-Желенський.

шаперон [нім. *Schaperun, Gugel*] - капюшон, пошитий з тканини вигадливого крою, який носили у 13-16 століттях.

ціжми ("бочкорки", "ціжёмки", "цижми") [тур. *czizme*, пол. *csizma*] - неглибоке взуття на плоскій підошві, без підборів, з верхом, що сягає максимум до кісточок. У Польщі з часів середньовіччя їх ще називали бочкорками. У народних костюмах це найпростіший вид взуття.

корсет фендю [фр.] - у 13 ст. чоловічий одяг, пізніше також жіноча сукня без рукавів з глибоко розрізаними боками, від стегон розширена клинами, модна з середини 14 ст. у Західній та Центральній Європі. Ліф часто оздоблювався хутром горностає.

краков'яки - черевики, які в Англії описують як такі, що походять з Кракова, у Франції - "*à la roullaine*", тобто з Польщі. Це було взуття з видовженим носом і язичком, що закривав підошву і вигадливо закрочувався. Мода на них, що панувала в Польщі у 13 столітті, образила смак Агнеси, зведеної сестри імператора Конрада III і дружини Ладислава II Вигнанця. Достеменно невідомо, чи мода на к. зародилася в Польщі, чи через Польщу вона потрапила на Захід з Близького Сходу.

цип [нім. *Zipf, Zipfel -* загострений] - у 15 ст. декоративна облямівка на капюшоні, китиця, а також увесь капюшон.

данина - 1. обов'язковий платіж натурою або грошима, який раніше сплачували піддані; 2. те, що приносять у жертву

діадема (диядема) [гр. *diadema*] - декоративна стрічка з тканини або дорогоцінного металу, оздоблена камінням, самоцвітами тощо, яку носили на

голови на знак королівської, імператорської або священницької влади. У Польщі д. використовувалася династією П'ястів у період удільного поділу. Від середньовіччя використовувався як прикраса чола та зачіски, набував різних форм, залежно від стилю епохи.

плащ [лат.] - великий солдатський і мандрівний плащ у формі накидки, застібався на грудях на застібку або гудзик, шився з подвійного полотна. У 15 ст. солдатський Д. міг мати стоячий комір, парадний Д., підбитий хутром.

древняки (сабо) - капці з цільного шматка дерева або на дерев'яній підосшві зі шкіряним чи текстильним верхом.

десятина - вид платежу на користь церкви, що становив 1/10 частину врожаю (або доходу); вперше запроваджений у Франкській державі у V ст.; за часів правління Карла Великого піднесений до ролі обов'язкового і загального податку; у багатьох європейських країнах продовжував використовуватися у XVIII і навіть у XIX ст.

лицарський кодекс честі - сукупність цінностей і принципів, вироблених в рамках середньовічної лицарської культури, які повинні були характеризувати ідеального воїна - в житті і на війні. Концепція кодексу або ідеалу лицарства і так званих лицарських чеснот стала міцною складовою ментальності вищих класів пізньосередньовічних і модерних європейських суспільств. Подібні явища ми можемо спостерігати в багатьох суспільствах з різним культурним походженням і в різні епохи, де вищі класи були воїнами або групами, що претендували на такий родовід. Архетип ідеального воїна також присутній у багатьох літературних творах, передусім в епосі. Тому, окрім кодексу середньовічних лицарів, можна виокремити гомерівський (маються на увазі воїни зі сторінок "Іліади" та "Одіссеї"), спартанський, самурайський (бусідо) та сучасний військовий кодекси поведінки.

фафлик (фахлік) [давньочеськ. feflik] - у 15 ст. верхній жіночий одяг, різновид хустки або вуалі.

фанзиб [нім. Fein Silver] - виріб із чистого срібла.

фарбування (вибійка) - одна з технік оздоблення текстильних виробів, фарбування пряжі або готових виробів. Відоме ще за кілька тисяч років до нашої ери, пройшло шлях від побутової роботи до ремесла. Фарбували мінеральними, рослинними та тваринними барвниками, за допомогою фарбувальних розчинів. У Польщі гільдії ф. існували щонайменше з 15 століття.

фарбувальник - у 4-15 ст. ремісник, який варив і фарбував полотно.

фартух (фр., szorc, szorca, szorcel) [нім. Vortuch] - 1) захисний одяг, що використовувався принаймні з раннього середньовіччя в металургії, ковальстві та інших ремеслах, які виконували чоловіки, а також жінки в домашній і професійній роботі. Він закривав усю передню частину одягу або тільки нижню частину від пояса: (2) термін для позначення частини обладунку, що покривала нижню частину тулуба. Термін з'явився щонайменше у 1498 році. У 18 ст. легкі ф. були частиною повсякденного жіночого одягу.

фернуш - у 14 столітті, ймовірно, металева фурнітура лицарського поясу.
фібула (лат. fibula) - застібка або пряжка для застібання одягу, поширена з часів бронзового віку. Складається із застібки та штифтів, з'єднаних шарнірною конструкцією або пружиною. Іноді була багато прикрашена.

повсть (piłśń) [нім. Fliz] - текстильний виріб, що являє собою щільну, компакту, досить жорстку масу тваринних волокон: вовни - овечої та баранячої, шерсті - бобрової, заячої, кролячої, козячої, косулячої, верблюжої, якової і навіть собачої, без внутрішньої структури переплетення. З вовни виготовляли різноманітні предмети одягу, вбрання, взуття, головні убори та постільну білизну.

валяння - одна з найдавніших текстильних технік, що полягає у збиванні вовни або шерсті тварин в однорідну масу під впливом зминання і вологи, найдавніше поширена серед азіатських кочівників. У Польщі її використовували принаймні з раннього середньовіччя. Гільдія капелюшників, пізніше капелюшниць, існувала вже в 14 столітті. З вовняного сукна виготовляли, крім головних уборів різних форм, куртки, коміри, паранджі, ковдри, рукавички, шкарпетки, устілки для взуття та зимове взуття. Механізація ф. відбулася лише у 19 ст.

фориш (forytarz) [нім. Vorreiter] - слуга, що супроводжував панський транспорт верхи на коні, одягнений у польському або козацькому стилі.

францисканство - філософська система, створена святим Франциском Ассизьким (1182-1226). Вона передбачає спокійне прийняття світу і всіх його елементів (зло необхідне для існування добра; існування печалі дозволяє відчувати радість).

Вона поважає і любить всіх живих істот. Виступає проти аскетизму як "мучення брата-тіла", але проповідує ідеї бідності та свободи бідної людини. "Квіти святого Франциска Ассизького". - 53 оповідання про подвиги святого Франциска та його ордену (адаптація латинського тексту, написаного в другій половині XIV ст. анонімним італійцем). Друге значення терміну: напрямок у літературі, що відсилає до ідей святого Франциска. Головний герой літератури цього напрямку - людина, яка насолоджується простим життям, любить природу, є релігійною.

фреска (італ. fresco - свіжий) - техніка настінного живопису, що передбачає малювання по вологій штукатурці фарбами, стійкими до лужної дії вапна, що міститься в розчині. У розмовній мові фрескою називають будь-який настінний живопис, виконаний у різних техніках. Однак, у строгому сенсі слова, фрескою називають лише ті розписи, які виконані по мокрій штукатурці. Фреска є однією з найскладніших технік живопису, оскільки після її використання практично неможливо внести будь-які виправлення або зміни в картину. Однак це один з найдовговічніших видів настінного розпису.

гачі - нижня частина чоловічого одягу, що одягалася під штани, зазвичай з льону, також пояс на стегна, термін зафіксований ще в 15 столітті.

гачник (гат) - з 15 століття термін для позначення захисного поясу, який носили чоловіки на стегнах.

гагате́к - 1) у 15 столітті - чорний різновид бурштину; 2) термін співналаштування.

гамаша [фр.] - вільний верхній одяг з короткими широкими рукавами, без коміра. носили з бл. 1270 до 15 століття.

дублення [нім. Gerberei] - консервація сирих шкір від гниття, спочатку шляхом змащування або копчення, а з давніх часів також шляхом обробки рослинними екстрактами. У Європі найпоширенішим було просте дублення, яке полягало у видаленні волосяного покриву та обробці рослинними речовинами (зазвичай дубовою корою) коров'ячих шкур, призначених для виготовлення взуття. Цю техніку також використовували кушніри, виробники червоної шкіри, білої шкіри, кожум'яки, чоботарі, лимарі та сідлярі.

дубильня - приміщення для дублення шкіри.

гарнірування [фр. tanning] - оздоблення одягу відповідно до панівної моди.

гарнітур [фр. garniture] - зшитий за певними правилами комплект деталей, що разом з аксесуарами утворюють цілісний виріб.

єрмак (укр. герма́к, герма́к, герма́ч, герма́нка, яп. kiermak) [тур. gernek] - чоловічий верхній одяг у національному костюмі, який носили щонайменше з 1492 р. до 17 ст., за зразком угорського національного костюма. Є. був довгим, застібався внизу на петлі та гудзики, з великим хутряним коміром і накладними, однотонними рукавами, інколи звуженими на манжетах. Жінки носили його як верхній одяг.

гермек (від угор. *gyermek* - дитина) - зброєносець, середньовічний помічник лицаря, юнак, який супроводжував лицаря і готував його до військової служби. Його служба розглядалася як підготовка до лицарського стану.

гезло - 1) з 15 ст. - ляна сорочка; 2) у 15 ст. - частина літургійного вбрання в Римо-католицькій церкві; 3) кітель або смертна сорочка.

кефалон - основна частина клинкової колючо-ріжучої зброї.

корсет [фр. *corset*] - 1) чоловічий одяг різної довжини, іноді з рукавами, що вдягався поверх обладунків з середини 12 до 15 ст.: 2) у західній моді 14-16 ст. - жіноча сукня, що зашнуровувалася спереду: 3) у Польщі термін, що вживається як синонім форми, позначає бюстгальтер, як правило, із застібною "риб'яче око". - жіноча сукня, зашнурована спереду: 3) у Польщі термін, що вживається як взаємозамінний з формою, позначає бюстгальтер, зазвичай зашнурований китовими кістками або дротом, який носили в 17-19 століттях: 4) у польському народному костюмі - відрізний кафтан з сукна або шовку, без рукавів, зазвичай з глибоким декольте, часто закінчувався на талії зубцями, багато вишитий, одягався поверх сорочки, пізніше - поверх блузи або сорочки.

горностаї (горностаї) - тварина з короткою білою шерстю і чорним кінчиком хвоста. Хутро горностаї використовували для мережива вишуканого вбрання можновладців і багатіїв, воно було досить поширене в старій Польщі, а також як підбивка міщанських капелюхів.

гуз (гузик) [середньовісньонімецька: *guz*] - у найдавнішій формі, ймовірно, палиця або дерев'яна форма, пізніше - виріб маляра у вигляді форми, обмотаної шовковою або металевою ниткою. З 3 століття використовувався для скріплення одягу, у 16-18 столітті в чоловічому одязі г. контушові називали кнафлями. У повсякденному одязі та сукнях використовували гаги, або палички, обплетені шовковою ниткою.

вишивка - відома з часів неоліту найпростіша техніка оздоблення одягу та інших виробів. Ремесло в. виникло ще в 11 ст., а в Польщі - у 12 ст. За технікою виконання розрізняють вишивку лічильну, на основі тканини, і нелічильну, більш вільно прив'язану до неї. До важчих технік належать гаптування, аплікація та клаптикове шиття.

гафт (гаптування, вишивання) [нім. *Heft*] - одно- або рідше двостороннє, одно- або багатоколірне оздоблення на тканині, шкірі, повсті, виконане нитками або пряжею, бісером та іншими декоративними предметами.

алебарда (пардизан) - зброя з довгим держакон і складним ребристим руків'ям з наконечником списа, сокири, часто також з гаком. Використовувалася в середньовіччі, у 16-18 століттях була зброєю міської та палацової варти.

шолом (шолом) [ст.-чеськ. *helm*] - з 3000 р. до н.е. бойовий покрив для голови, іноді також для шиї, потилиці, обличчя, напр., забрало, каска, шолом.

хеннін [фр. *hennin*] - жіночий головний убір у формі високого (до кількох десятків см) конуса, модний у 2-й половині 15 ст. переважно у Франції. Виготовлявся з накрохмалених, легких тканин, прикрашався складкою з чорного оксамиту або золотого галуна на маківці, оксамитовою петлею над чолом і білою прозорою вуаллю, що спадала з гострого кінчика г. до землі.

герб - геральдичний візуальний дизайн, розміщений на щиті, також знак розпізнавання і битви, що походить від героїчної символіки або майнових знаків. Починаючи з 12 століття, створений за суворими геральдичними правилами, слугував розпізнавальною ознакою окремої особи, лицарського стану (пізніше - дворянства у вигляді аристократичних родів). Герби також могли мати родини, церковні організації, міщанські чи ремісничі гільдії, корпорації, міста, територіальні одиниці чи держави. Вони також функціонували як своєрідна емблема організацій, шкіл чи університетів.

гомагіум - (лат. *homagium*) - церемонія урочистого укладення феодалного договору: васал ставав на коліна перед старшим і складав йому урочисту присягу на вірність, зобов'язуючись допомагати старшому в раді (лат. *consilium*) і пропонуючи збройну допомогу (лат. *auxilium*). Після цього відбувалася інвеститура, тобто формальна передача власності васалу.

васальна посвята - урочисте вкладання рук васала в руки старшого і проголошення відповідних слів, васал символічно віддавав себе під опіку старшого; церемонія могла також супроводжуватися урочистим поцілунком і обіймами; посвята васала була пов'язана з його довічною вірністю старшому; в обмін на допомогу і лояльність, отриману від васала, старший був зобов'язаний забезпечувати йому утримання, турботу і безпеку.

гривня - ранньосередньовічна придворна прикраса на Русі, жорстке чоловіче намисто, скручене зі срібного або золотого дроту.

Ігла - інструмент різних форм і розмірів, з одним або двома отворами для зав'язування пряжі або ниток, а також оправкою або стержнем для їх намотування. Відомий з часів неоліту, використовувався для виготовлення сіток, неводів, а пізніше - ажурного мережива.

голка - інструмент з риб'ячих кісток, колючок агави, металу, з отвором для протягування нитки; принаймні з часів неоліту використовувався для з'єднання шкіур, тканин, пошиття одягу, пізніше також для вишивання, виготовлення виробів голчастим стібком і виготовлення голчастого мережива.

іржа (іржа, іржак, замша) [лат. hircus, ircus - коза] - козяча, овеча, теляча, оленьча або лосина шкіра, вичинена жиром, тобто шляхом вбивання жиру в тканину шкіри. У 15 столітті терміном "іржа" також називали міхур або мішечок, пошитий із сарни.

яблуко - один із знаків королівської влади, з хрестом на верхівці, що символізує панування над світом. Відомий у Польщі з початку 13 століття.

шовк (єдваб) [чеськ. nedbaw] - 1) волокно, отримане після розплетення коконів (паличок) метелика - тутового шовкопряда, завезеного до Польщі з раннього середньовіччя; 2) сукня або шаль з шовкової тканини.

шовковиця (шовкопряд) - 1) тканина, відома з 15 століття; 2) шовкова мантія або хустка, в яку загортали державні документи; 3) також вуаль для обличчя, яку носили жінки.

шовківництво - галузь господарства, пов'язана з вирощуванням тутового шовкопряда, виробництвом коконів шовкопряда та їх первинною обробкою.

шовкороб - 1) робітник, який виготовляє шовкову тканину; 2) жіночий, женоподібний чоловік.

жопула [фр. gibbon] - кафтан довжиною до стегон, що одягався під верхній одяг і обладунки, з підв'язаними ногами, з чотирьох частин, двобортного крою, з вузькими рукавами. Ж. одягали під обладунки, щедро підбиті на плечах, спині та грудях і зшиті шарами полотна з вертикальними стібками у верхній частині та горизонтальними - в нижній. На шиї ж. завершувалася вшитим або низьким стоячим коміром, який зашнуровувався спереду або ззаду. Верхня ж. була довшою і вільнішою, аналогічного крою, застібалася до рівня стегон на гудзики і в'язані дірки, злегка розкльошена і розширена ластовицями. У 15 столітті носили без ластовиць, з поясом і металевим паском. Наприкінці середньовіччя ж. стала схожою на жупан.

кабат (кабай, кабацій) [тур. від ар. kaba] - різновид кафтана або куртки, що шився з різних тканин, замші та лосиної шкіри, підбивався хутром або підкладкою. У XV столітті його кроїли з чотирьох окремих частин або розрізали по талії, злегка розкльошували донизу, застібали спереду на гудзики. У 16-17 століттях крій спростився, к. часто носили без рукавів, а іноді використовували

як військовий одяг з посиленням захистом грудей. К. також використовувався як жіночий одяг, а у 18 столітті ця назва збереглася для позначення сукні, що зашнуровувалася ззаду, без складки на спині.

кабошон скроневий - прикраса у вигляді кабошона, поширена в ранньому середньовіччі. Прикріплювалася поодиноці або парами до текстильної стрічки, що обвивала голову.

кафтан (кавтан, кавгон, кофтан, куфтан) [тур. kaftan, від псл. chaftan] - з 15 ст. термін для позначення елемента чоловічого одягу, а також - спочатку - частини захисного обладунку, що одягався під лати. Як чоловічий та жіночий одяг з рукавами зустрічається по всій Східній Європі. У Польщі вона замінила жупан у повсякденному національному одязі в 16-18 століттях. Підбитий, суконний, в'язаний кафтан був домашнім одягом, що заміняв жилет. Жінки носили коротші кафтани зі спідницями, особливо в міщанському та селянському костюмі-двійці.

калета (калита, калета) [каз. kalta - пояс зі шкіряним мішечком і пером] - мішечок зі шкіри або тканини для грошей чи дрібничок, який часто носили на поясі.

лимарство - виготовлення гаманців, сумок, валіз і кожухів з однотонної та кольорової шкіри. У західних частинах колишньої Польщі, починаючи з 14 століття, лимарі виготовляли вироби, подібні до тих, що виготовляли мечники; в інших місцевостях вони шили свої вироби зі шкіри нижчої якості. Починаючи з 18 століття, л. було замінило зникаюче хутрове звірівництво.

канка ("канка", "кайнка") - 1) з 14 ст. шапка з товстої повсті; 2) у 16 ст. також жіночий головний убір, часто декоративний.

капалін (копалін) [лат. capellino, середньовічна чеськ. karalín - покривало] - різновид відкритого шолома, що нагадує капелюх з напівкруглою тулією і широкими полями, відомий з давніх часів. У Польщі к. з'явився у 15 столітті, а з 16 століття його використовували гусари.

капиця [ст.-чеськ. karíče] - 1) капюшон або одяг, що становить з ним єдине ціле, вживається з 15 ст.; 2) габіт або верхній одяг, який носили ченці.

каптур (заст. капюшон) [лат. captura - ловля] - 1) з 14 ст. головний убір, що захищає від дощу, вітру, холоду, часто в поєднанні з накидкою різної довжини; 2) головний убір блазня; 3)

жіноча хутряна шапка у варшавських кушнірів з 1664 р., описана як "французька шапка, що називається alias каптур".

карацена (карацина, напівлати) [середньовічна лат. corazina - шкіра] - обладунок з металевих лусок, прикріплених заклепками до шкіряної курти, відомий ще в античності і використовуваний з 14 ст. як пластинчастий захист, також для рук і ніг. К. складалася з нагрудника, погонів, кольчуги та панцира з лускатим захистом для рук.

ке́ца [тур. kesze - тканина] - 1) у середньовіччі довгий чоловічий одяг без рукавів, підперезаний, накинутий на комір, не зашитий спереду і з боків, щоб було зручніше сідати на коня. У 12 ст. к. була довгою, пізніше вкоротилася, на початку 14 ст. сягала половини колін; 2) в 11 ст. - товстий чоловічий одяг, часто з капюшоном, з повсті або сукна; 3) з 15 ст. - "кецка" - верхній одяг з повсті або сукна. "кечка" - жіноча верхня лляна сукня, спідниця, фартух або хустка; 4) у 17 ст. к., підбита соболиною або шовковою тканиною, слугувала одягом для обох статей.

кіраса (cuirass) [фр. cuirasse - панцир, нім. Kürass] - основна частина обладунків, що закриває тулуб, складається з нагрудника і кольчуги, з'єднаних ремнями на плечах і поясі.

кітель (кітла) [нім. Kittel] - 1) верхній літній одяг, який носили в Польщі з часів Середньовіччя чоловіки та діти. Починаючи з 18 ст., к. став одягом солдатів, міщан і селян.

клин - 1) з 15 століття - клиноподібна шапка з повсті, що моделювалася з фетру: [кромка - 2) край одягу, підкладка; 3) трикутник з матеріалу, що вставляється в одяг для його розширення.

клобук - 1) з 15 ст. високий конусоподібний головний убір: 2) шапка без полів, що розширюється вгорі і прикривається вуаллю, яку носили священнослужителі східного обряду.

кнафель [середньовічнийнімецька: Knafel, Knefel] - гудзик або застібка, що зазвичай використовується як декоративна застібка одягу, виготовляється з різних видів сировини - від дорогого каміння до дерева, різного розміру, зазвичай круглої форми.

кнебель [середньовічнийнімецька: Knebel] - декоративний предмет, що використовується як застібка в одязі.

кобилиця - лава або табурет у шевській майстерні.

кобеньяк - міщанський одяг, зазвичай без рукавів, який носили на східних землях.

кокоргель [старочеськ. *kokrhel*] - у 15 ст. головний убір, шапка, набедреник або шолом.

веретено - ручне або ножне знаряддя для прядіння волокон. Ручне горизонтальне В. має колесо зі шнуром або стрічкою, що приводить у рух вісь зі шпулею та прядильне колесо з веретеном, встановлене в дошці, що стоїть на ніжках підставки. Ніжне колесо має додаткову привідну педаль, тягу і вилокподібне крило з насічками, а веретено іноді є окремим, вільно стоячим пристроєм. Ручне В. виникло на Сході, ймовірно, за кілька століть до н. е.; через країни Азії поширилося в Європу в середні віки. В. без крила виникло ще перед 1332 р. на початках у Свідниці, а на зламі XV і XVI ст. - у більших осередках. Винахід Юргенсом у 1530 році ножного приводу підвищив ефективність тепер уже безперервного, а не періодичного прядіння.

шевське копито - дерев'яна форма, яка полегшує моделювання взуття.

корал [лат. *corallium*] - скелет корала, що використовується в Польщі для виготовлення прикрас принаймні з часів середньовіччя; у вигляді намиста також у народних костюмах.

корд [англ. *cord*] - 1) ворсиста вовняна або бавовняна тканина, смугаста, однотонна або кольорова. Використовувалася в старій Польщі для штанів та чоловічого одягу; 2) короткий меч.

кордибанізм (курдибанізм) [від міста Кордова в Іспанії] - вичинка козячих, овечих і телячих шкур у трав'яних розчинах і фарбування їх у різні кольори мінеральними або рослинними барвниками, а іноді позолота і сріблення. Техніка виникла на Близькому Сході і використовувалася в середньовічній Кордові, а згодом поширилася в Західній Європі. У Польщі риси к. з'явилися в 15 столітті і проіснували до 19 століття. Вичинену у такий спосіб шкіру використовували для кольорового взуття, яке легко промокало, а також для одягу, оббивки стін і меблів.

корнет [фр. *cornette*] - назва всіх шапок з рогами, які носили з часів середньовіччя. У Польщі к. - жорсткий ковпак, іноді високий, з льону, мусліну, легких шовкових тканин або мережива, оздоблений вишивкою та стрічками, з жорсткими рогами, який носили з 17 ст. до наступного століття. Жорсткі шапки з рогами часто зустрічаються в народних костюмах різних європейських країн.

корона [лат. corona] - 1) з 14 ст. церемоніальний, орнаментальний головний убір різних форм і функцій, жорсткий ковпак, пов'язка, вінок або золотий обідок монархів. 2) з 16 століття термін для позначення мережива; 3) термін "Корона" також використовується для позначення земель Королівства Польського на противагу Великому князівству Литовському.

коронка - 1) одно- або двосторонній текстильний виріб з натуральних або металевих ниток. М. може бути голчастим, ажурним, човниковим, вишитим, тамбурним, в'язаним, гачком, машинним і макраме. М. були відомі в Старому Світі, інші виготовлялися для прикрашання одягу з 16 століття і далі; 2. колишня назва вервиці.

мереживництво - виробництво мережив ручної та машинної роботи. З 15 століття існувало в Італії, пізніше - в інших країнах Європи. Свою назву мереживо отримало від місць, де його виготовляли, та техніки, яку використовували.

кортель (кортель, кортиль) [давньорус. кортель] - жіночий одяг з рукавами, підбитий хутром, застібався на гудзики або застібки, носили в 15 ст. Шили з дорогих шовкових тканин, з рукавами руського варіанту літнього плаща, оздоблювали золотими гудзиками або облямовували перлами та коштовним камінням.

сорочка [лат. casula] - 1) з середньовіччя одяг, пошитий з прямокутного шматка льону, жіноча - закривала майже все тіло, чоловіча - була коротшою. Використовувалася як натільний, повсякденний та робочий одяг, більш елегантні с. одягали під верхній одяг; 2) одяг, який у 16 ст. одягали поверх обладунків.

кожух - з 15 століття термін для позначення одягу, зазвичай з овечої або овчини, зшитого хутром всередину, також обтягнутого тканиною.

кушнір - кушнір, який вичиняє та шиє овчини.

крайка - 1) вузька, однотонна або візерунчаста смужка, зазвичай з вовни або льону, виткана на ткацькому верстаті, також коса, яку виготовляли галантерейники з часів середньовіччя. Використовувалася як пояс або підшивка для одягу; 2) сповивання дитини.

кранець [нім. Kranz] - 1) з 15 ст. термін на позначення шапки, пов'язки, вінка, корони; 2) у 16 ст. - головний убір з шовкової тканини або частина одягу.

кравець - термін на позначення гільдійського ремісника, який займався пошиттям одягу, вживався в Польщі з 14 століття.

Креп (бриз, фриз, фриз, фриз, фриз, отвір) [фр. fraise, нім. Kröss] - 1) з 15 століття термін для позначення коміра, пошитого з тонкої тканини, іноді оздобленого мереживом, підкріпленого крохмалем або каркасом; також оздоблення рукавів. К. різних форм був найбільш поширений в іспанській моді в XVI і першій половині XVII століть. Після того, як мереживні к. були заборонені, широкого розповсюдження набули плоскі тканинні коміри. У 18 столітті в придворному вбранні з'являються маленькі комірці. Цей тип коміра був поширений в європейському та польському міщанському одязі. У народному одязі він зберігся до початку 20 століття.

крузелер [нім.?] - лляний білий ковпак у формі півкола, прямий край якого, оздоблений кількома оборками, прилягав до щік і чола, а овальний, також оздоблений і зім'ятий біля основи шиї, прикривав плечі. Носили у другій половині 14 століття і в першій чверті 15 століття в Польщі та інших країнах Центральної Європи, пізніше також у Німеччині та Англії.

кучма [тур., татар.] - 1) тип шапки з плоским дном, пошитий з дешевших видів хутра, найчастіше з овчини, яку носили в Польщі у XV–XVIII ст., ймовірно, татарського походження.

кукла (кукла) [середньовічна лат. cuculla] - 1) у 16 ст. каптур, капиця, також у костюмі блазня, до нього прикрашали верхівку, вуха, гребінь, півняче перо або дзвіночки; 2) жартівливий термін на позначення головного убору католицького духовенства; 3) високий селянський ковпак.

кукулла [середньовічна латина: cuculla] - широка, складена мантія з величезними рукавами, яку одягали на хор у жіночих римо-католицьких орденах.

курп ("курпель", "курпик") - з 15 ст. взуття з цільного шматка невичиненої або погано вичиненої шкіри, можливо, також луб'яної, прикріплене до халяви, носили селяни та бідняки, ймовірно, поширене в Курпі.

кушнірство [нім. Kürschnerel] - вичинка хутряних шкіур. У старій Польщі використовували заквасне, рослинне та жирове дублення. Перші гільдії к. були створені в XIII ст. і займалися також торгівлею, обробкою та фарбуванням імпортих хутряних шкіур. К. шили одяг і коміри, погони, шапки, рукавички і взуття.

Кута [лат. *cotta*, фр. *cotte*, нім. *Kutte*] - з часів Середньовіччя термін для позначення чернечого одягу.

лабер (лабри) [лат. *labrus* - край] - 1) шматок тканини, зазвичай кольорової, що звисав ззаду і з боків лицарського шолома для захисту від сонця; 2) одяг з обрамленими або зубчастими краями.

ляцкий стрій - польське вбрання, від старої назви поляка - "лях", що використовувалася в Русі та Литві.

попруга (попруга) [нім. *Leder*, ст.-чеськ. *ládru*] - 1) у XV-XVI ст. - повна шкіряна попруга вершника або коня.

спис (спис, вимпел, спіса, спис) - кавалерійська лонжеронна зброя, вузький наконечник списа на довгому держаку з вимпелом. У середньовіччі виступав не лише як зброя, а й як знак розпізнавання та геральдики. Козацький спис не мав вимпела.

лауфер [нім. *laufen* - бігти] - посланець у спеціальній лівреї.

феод - пожалування (найчастіше у вигляді землі), надане сеньйором васалу, що мало на меті забезпечити васала джерелом засобів до існування, при цьому надавач (тобто сеньйор) зберігає над ним суверенні права.

лицарський феод - один з найпоширеніших монархічних феодів у Середньовіччі; надавався сеньйором васалу в обмін на виконання васалом військової служби за принципом "згори донизу".

лілія - у XV-XVI ст., ймовірно, прикраси з декоративними елементами у формі лілій.

латина - (лат. *lingua latina, sermo latinus, latinum, latinitas*) - індоевропейська мова з підгрупи італійських мов. Латинська мова, ймовірно, сформувалася у II тисячолітті до н.е. як мова жителів Лаціо в центральній Італії. Це була рідна мова римлян. Для письма використовувався латинський алфавіт, який сьогодні є найпоширенішим алфавітом у світі. Вона стала офіційною мовою Римської республіки, а згодом Римської імперії. У цей період відбулася латинізація імперії, і латина стала мовою мешканців багатьох римських провінцій у Європі та північній Африці. Після розпаду імперії на заході вона перестала використовуватися в повсякденному мовленні, хоча продовжувала використовуватися як офіційна, літургійна та літературна мова в більшості європейських країн.

лапави - рукавички з одним пальцем.

постоли - 1) селянське взуття з лубу, соломи або шкіри

папаха (лебка) [ст.-чеськ. *lebka*] - 1) у XIV-XVI ст. глибокий шолом з відкинутим назад капюшоном; 2) з XVII ст. нашивки на одязі, також нашивки на військовому обмундируванні.

латки - 1) обладунки XIV - XV ст.: 2) "старі лати". - з XVI ст. - термін для позначення порваного, зношеного одягу.

лікоть - одиниця виміру з нині встановленою довжиною 576 мм. У колишній Польщі л. варіювався за довжиною.

луг [нім. *Lauge*] - назва розчинів сильних основ, наприклад, гідроксидів натрію або калію, що використовуються для відбілювання тканин і пряжі.

лук - ручна метальна зброя, яку використовували від кам'яного віку до XVII століття. У Польщі використовувався як прямиий лук, так і лук для стрільби з лука. Поширений в Європі, так само як і л. азіатський.

булава - один з найдавніших видів холодної зброї, спочатку товста, вузлувата палиця, пізніше уतिकана шматками каменю або металевими шипами. У середині XV ст. була зброєю вершників, до XVII ст. використовувалася як селянська зброя.

мідник [нім. *Metstertück*] - ремісничче мистецтво, уміння, яке вимагалось від підмайстра в гільдії при складанні іспиту на майстра, щоб перевірити його професійні навички.

манеля (браслет, браслетик, браслетка, манка, манілка, маніла) [лат. *manicula*] - кругла прикраса, яку носили на зап'ястях рук і кистях, виготовлена з різних матеріалів і оздоблена різними техніками. Відома з античних часів, у Польщі з XV століття.

мантель [нім. *Mantel?*] - 1) у XV ст. - хустка для витирання обличчя; 2) з XVI ст. - жіночий одяг, іноді підбитий хутром.

міх (мішок) - 1) мішечок для грошей і дрібничок, гаманець, фляга; 2) мішок, що використовувався як покаяний одяг.

міхурництво - виробництво шкіряних міхів і сільфонів, деталей одягу та його підкладки, рукавичок, оббивки для меблів та інших предметів житлового

інтер'єру, з кольорової шкіри, вичиненої в червоний колір шкіряниками, білошкірими шкіряниками, кордильниками і сап'яниками. М. було відоме в Європі з раннього середньовіччя, в Польщі гільдії м. існували з XIV ст., зникнувши вже у XVIII ст.

меч - тип білої зброї, що характеризується прямим двосічним вістрям, відкритим і, як правило, перехрещеним руків'ям. Використовувався з бронзового віку до XVI століття, був особливо популярним у Середньовіччі. Це зброя колючо-ріжучої дії, тобто здатна завдавати як порізи, так і удари.

середньовічна мініатюра - ілюстрація або ініціал у середньовічному рукописному тексті або невелика картина, зазвичай портретна, виконана на пергаменті, слонової кістці, металі або порцеляні.

Менестрелі (англ. *minstrel*, фр. *ménestrel*) - популяризатори та виконавці (співаки, декламатори) поезії, що діяли в XIII - XIV століттях у Західній Європі. Жили при дворах або мандрували з міста в місто. Вони походили або від трубадурів, які практикували поетичне мистецтво, або від професійних придворних "розважальників": гравців, співаків, жонглерів, акробатів. Популяризуючи любовні пісні трубадурів і труверів, вони також створили власну різноманітну літературну творчість, підхопивши традиційні теми легенд і народних балад. У Німеччині - мінезингери, у Польщі - рибалки.

місьюрка [від ар. назви єгипетського Міср, тюркського Мисир] - шолом, що складається з неглибокої олов'яної чаші та металевої сітки, яка закриває лоб, щоки, вуха та шию. М. походить зі Сходу, у Польщі його носили з кольчугою з XV до початку XVII століть.

мі-парті (фр. *mi-parti* - розділений навпіл) - термін, що використовується для позначення одягу, який характеризується чітким поділом його цілого або частин на половинки, що відрізняються за кольором і матеріалом. М. з'явився у XIII ст. в одязі заможних верств населення, у XV ст. його носили слуги, у XVI ст. - німецькі ланкнехти (солдати).

чаша - у XV-XVI ст. частина лицарських обладунків, що закривала плечовий або колінний суглоб.

мотуз - у 15 ст. термін для позначення шнура, стрічки.

мотовило - інструмент для намотування та відмірювання пряжі. Т-подібна конструкція, роздвоєна внизу або з подвійними чи потрійними плечима, розташованими вертикально і з'єднаними стрижнями. М. відоме з давніх часів, в Європі - з раннього середньовіччя.

мулі (чопіно, мулі) [фр. mule] - 1) у середньовіччі дерев'яні капці без підборів, що захищали шкіряне взуття від бруду; **2)** у XVI ст. жіночі капці на високих підборах, без каблука, за модою венеціанських чопіно.

мило - незважаючи на технологію, відому з часів Середньовіччя, м. не було поширеним у Польщі аж до XVIII століття. Існували гільдії миловарів, діяло кілька мануфактур, а кращі сорти імпортувалися.

надра (nadro) - місце між сорочкою і нагрудником, термін, що використовувався в XVI столітті-

нагайка - двосічна зброя східного походження, на кованому держаку якої кріпився ребристий шип і молоток; у XV-XVII ст. використовувалася кавалерією для розбивання ворожих обладунків.

ковпак - у XIV-XV ст. наконечник, металевий кінець стрінгів.

чепець - у XV ст. головний убір або його декоративна частина.

намітка - 1) у XIII ст. жіноча хустка, яку носили разом з → підвікою; 2) у XV ст. - хустка, яку пов'язували навколо голови.

налокітник - у XV ст. браслет.

нагрудник - 1) частина жіночої білизни, що підтримує груди, спочатку у вигляді стрічки, пізніше шнура, корсета, бюстгальтера; 2) хустка, що закриває передню частину жіночого або дитячого одягу; 3) у XV ст. - частина пластинчастого обладунку, що закривала груди.

наранчак - у XV ст. частина обладунку, що закривала руку.

нарукавник - у XV ст. погон, браслет.

національний костюм - носять переважно чоловіки в країнах Центральної та Східної Європи: Словаччині, Молдові, Польщі, Угорщині, Україні, Білорусі та Валахії. З XV до початку XIX століття вони створювалися незалежно від впливу мінливої західної моди і характеризувалися своєю довжиною і складками, які зовні створювали схожість з костюмами Близького Сходу, але існували суттєві відмінності в крої.

нарти - у 15 столітті шнурки на чоботях, імовірно, також ремінці, за допомогою яких взуття кріпилося на ногах.

нашоломник (середньовірнонімецька: Slappe) - частина шолома або капелюха з клапаном, що звисає ззаду.

нашийник (моніль) - прикраса, яку носять на шиї.

сережка (pausznic, pausznik) - прикраса для вуха, сережка.

підвіска ("навуз") - у XV ст. невеликий предмет зі знаком, що вішався на шию, якому приписували чаклунську силу, амулет.

нитка - з XV ст. тонка нитка зі скручених волокон.

недособоль - хутро з молодого, осіннього соболя.

ведмедина - хутро з ведмеда.

ногавиці - 1) довгі полотняні панчохи, прив'язані до нижньої частини жопули. У XIV столітті носили з гачком. Пізніше зшиті ззаду як легінси - штани, з ластовицею в промежині, яка називається носок. У пізньому середньовіччі зшиті п. стали схожі на колготи. Пошиті спеціальними кравцями з сукна, часто двоколірного, на шкіряній підосшві, вони замінили взуття. Починаючи з епохи Відродження, на зміну тканинним п. прийшли в'язані п.; 2) у XVI ст. також високий солдатський чобіт.

носак - частина шолома, що закриває ніс, характерна, насамперед, для країн Центральної та Східної Європи.

ноші - у XVI ст., ймовірно, намисто.

носці - 1) з XV ст. - прикраса, яку носили на шиї, намисто; 2) носити, спосіб одягатися.

ноженка (ноженка, ножна) - з XV ст. піхви для ножа, які носили як прикрасу чоловічого та жіночого вбрання.

личина - у XV ст. - одяг.

убиральня - у XV столітті - місце для одягання.

облонка (obłaczek) - випнута частина одягу, наприклад, шапки.

обув - у XIV-XVI ст. термін на позначення взуття, постолів.

обруч- 1) у XV-XVI ст. - декоративний металевий перстень, який носили на шії, пальці або руці; 2) металевий пояс, поширений у Польщі: 2) металевий пояс, поширений з XIV ст. в костюмі чоловіків і жінок, що складався з олов'яних або литих рельєфних сегментів, з'єднаних ланцюжком, або зі шкіри, обшитої металевими сегментами, інколи також з позолоченого срібла. Згадується як жіночий о. у міщанських інвентарях ще у XVIII столітті.

нашийник - у XV-XVI ст. декоративний ланцюжок, який носили на шії.

обух (обушок) - двосічна зброя, різновид сокири. Ребристий клинок із закрученим лезом і вигнутим шипом з іншого боку насаджувався на держак довжиною з посох. Палиця для самозахисту.

халат - у XV-XVI ст. декоративний одяг.

онуча - з XV ст. шматок тканини, яким обгортали ногу перед взуванням.

опанча [тур. jaryndža] - захисний одяг східного походження, відомий з 14 ст. До наступного століття опанча була плащеподібним одягом, що одягався через голову, з отворами для рук і капюшоном з коміром, що захищав плечі. О. виготовляли з кольорового сукна або шовку, підбивали хутром, а найдешевші моделювали з повсті. З XVI ст. вони були відкритими спереду і вільними, а у XVIII ст. - ще й відрізними на талії.

шпори лицарські - шпора була дуже важливою в ранньому середньовіччі як одна зі складових символіки феодальних відносин. Шпори носили могутні феодали, великі або дрібні землевласники, які в той час складали кінне лицарство. Згідно з французькими епічними піснями, шпори були найпершим, що одягав лицар перед битвою. Згодом шпора, поряд з мечем і поясом, стала ознакою лицарської гідності. Під час церемонії посвячення в лицарі кандидата одягали в задалегідь освячені обладунки, давали йому меч і прикріплювали шпори. Якщо лицар ганьбив себе, шпори відривали. Шпора давала назву лицарським орденам у Середньовіччі, а деякі битви були також відомі під назвою "шпорові дні". Шпори дарували як запоруку дружби та знак васальної залежності.

нарукавники - у XV столітті смужка тканини, яку прикріплювали як прикрасу до рукава на плечі або лікті.

чотки - з XIV ст. вервиця, також бісер, намисто, бусинки.

бісер - прикраси, нанизані на нитку, які носили на шії.

пам'ятка - пам'ятний перстень, який носили в XV столітті.

панцир (панцлер) [середньовірнонімецька: *Panzler*] - у XIV-XVI ст. вид обладунків шиповидного або лускатого типу, а не з металевих пластин.

гільдія шевців - гільдія шевців існувала, наприклад, у Торуні ще в XIV ст., виготовляючи личаки, постолі, калоші та капці.

парасоль [фр. *parasol*] - каркас з металевих прутів, дерева, бамбука, рогу тощо, встановлений на стрижні різної довжини і товщини, обтягнутий щільною тканиною, шкірою, папером, жорсткий або складений, що забезпечує захист від дощу і сонця. Відомий зі Старого Світу, в європейську моду увійшов лише з XV століття.

партач - ремісник, який переробляв старий одяг і взуття; 2) фуллер; 3) пізніше також ремісник, не пов'язаний з гільдією.

пояс лицарський - один з найважливіших символів лицарського стану, починаючи з 10 століття. Такий пояс виготовлявся з вузького прямокутного шматка шкіри, до якого кріпилися металеві пруті або пластини. Існували й інші форми лицарського поясу - металеві пруті, з'єднані спеціальними штифтами, або ж це міг бути простий шкіряний ремінь, прикрашений металевими елементами. Пояси забезпечувалися декоративною пряжкою. Лицарські пояси виготовлялися в майстернях вправних майстрів. Лицарський пояс носили на рівні стегон. Крім типового лицарського пояса, воїн мав у своєму розпорядженні ще кілька видів ременів, насамперед той, на якому можна було прикріпити меч, піхву або пугінал. Пояс з прикріпленим мечем був частиною обладунків і зазвичай використовувався під час бою, в той час як лицарський пояс був частиною повсякденного вбрання лицаря. Кандидат у лицарі отримував лицарський пояс і меч під час церемонії посвячення в лицарі (звідси і назва). Церемонія посвячення в лицарі, ймовірно, виникла в XI столітті. Спочатку вона полягала в завданні удару відкритою долонею по щоці або шиї кандидата особою, яка посвячувала його в лицарі; пізніше з'явився звичай посвячувати в лицарі шляхом прикладання руків'я меча до плеча кандидата в лицарі.

пасамонік (галантерейник) - перші взуттєві гільдії в Західній Європі були створені в XII столітті, а в Польщі вони були дуже численними з XIV століття. Великий асортимент продукції, що виникла на вимогу часу і моди, призвів до того, що після 1630 року з'явилися окремі взуттєві гільдії та виокремилися більш вузькі спеціалізації,

Після 1630 року були створені окремі гільдії шевців і з'явилися вужчі спеціалізації, наприклад, шевці-галантерейники. Галантерейників називали орнаменталістами. На відміну від представників інших гільдій, вони використовували різноманітну сировину.

посвята в лицарі (також: аколада) - надання гідності лицаря адепту лицарського ремесла - зброєностю - шляхом вручення йому шпор і пояса (звідси і назва посвята в лицарі).

поясництво - ремесло, пов'язане з виробництвом шкіряних поясів, у Польщі з XIV століття.

патинка (патенка, патинка) [фр. *patin*] - 1) середньовічне захисне взуття на дерев'яній підошві, що використовувалося для покриття шкіряних чобіт на брудних вулицях; 2) жіночі шкіряні капці на дерев'яній підошві, які носили в XVI ст.; 3) взуття на залізній підошві, у XVIII ст. з вмонтованим ковзаном, що використовувалося з часів середньовіччя для ковзання.

ригель [італ. *pavese*] - великий чотирикутний піхотний щит (висота близько 190 см), запроваджений у XIV ст. як захисне озброєння, виготовлений з дерева, обтягнутий шкірою та покритий розписами, споряджений шипом для вбивання в землю. У Польщі використовувався в XIV-XVI ст. піхотою для захисту лучників і арбалетників.

патинка (патенка, патинка) [фр. *patin*] - 1) середньовічне захисне взуття на дерев'яній підошві, що використовувалося для покриття шкіряних чобіт на брудних вулицях; 2) жіночі шкіряні капці на дерев'яній підошві, які носили в XVI ст.; 3) взуття на залізній підошві, у XVIII ст. з вмонтованим ковзаном, що використовувалося з часів середньовіччя для ковзання.

ригель [італ. *pavese*] - великий чотирикутний піхотний щит (висота близько 190 см), запроваджений у XIV ст. як захисне озброєння, виготовлений з дерева, обтягнутий шкірою та покритий розписами, споряджений шипом для вбивання в землю. У Польщі використовувався в XIV-XVI ст. піхотою для захисту лучників і арбалетників.

пазуха - верхня частина поясного одягу, що утворювала своєрідну кишеню, в якій носили дрібнички.

паж - хлопчик, зазвичай зі знатного роду, який служив при дворі правителя (короля, імператора, князя тощо) або магната чи лицаря. У середньовіччі кожен паж мав особливу зачіску, звідси і вислів "бути підстриженим "під пажа"". У Середньовіччі термін "паж" також використовувався для опису молодого

хлопчика, який служив лицарю, навчаючись на зброєносця. Починаючи з семи років, хлопчики служили лицареві як пажі до досягнення ними чотирнадцятирічного віку. Пажі також були слугами в замках і при дворах високих родин і були особистим персоналом представників аристократії та королівської влади.

понтлик (петлик) [ст.-чеськ. penlík] - з XIV ст. шапка, сітка або пов'язка для волосся, символ вільного статусу юнака або дівчини, яку носили до XVI ст.

пеплюм [лат.] - у XIV-XV століттях - завіса. 1) з XV ст. - довга прямокутна хустка з білого льону, що утворювала головний убір заміжньої жінки, зазвичай драпірувалася навколо чепця; 2) пізніший модний головний убір, який носили також турки та євреї; 3) м'яка хутряна шапка, піднята догори, яку носили в XVI - XVII століттях.

перла [ст.-чеськ. perla] - 1) у XV ст. - прикраса з перлів; 2) у той час - скіпетр; 3) перламутровий - зроблений з перлів.

пеньки - 1) у XV - XVIII ст. дерев'яні форми для моделювання шапок і капелюхів; 2) пенька - коноплі.

краса - у XV ст. термін на позначення оздоблення одягу.

п'ешек (плашик) [ст.-чеськ. plech] - 1) у XV-XVI ст. - обладунок, що вкривав тулуб і ноги вершника; 2) у цей час - кафтан, зазвичай зі шкіри; 3) у XVI ст. - різновид жупана; 4) з XVII ст. у Великопольщі - термін для позначення корсета.

плудерузи [нім. Pluderhose] - широкі штани, пошиті за іспанською модою, носили в XV ст., також плюдри, чоботи.

плащ - з XIV ст. термін на позначення верхнього одягу.

фарбувальні клаптики - шматочки вати або тканини, які використовували для нанесення пудри та рум'ян на обличчя.

підв'язка - з XIV ст. стрічка або стрічка для підтримки, наприклад, панчів, у XVII ст. закінчувалася кільцем, іноді декоративним.

Підвіка (підвіка, підвійка, намітка) - з XIV ст. жіночий головний убір, зазвичай біла хустка, що зав'язується на маківці або закріплюється на потилиці, часто закриває нижню частину обличчя, підборіддя і частково щоки. Це був символ заміжньої жінки, на Заході його носили переважно вдови. Також

використовувався в Польщі в XVI - XVII століттях, а в народному одязі - до XX століття.

позолота - з 15 століття латунна або позолочена пластина, також ще одна прикраса для одягу.

податок на розкіш - постанови, що обмежували надмірність, видавалися з раннього середньовіччя, у Польщі з XIII по XVIII століття.

прядіння - процес ручного або механічного виробництва пряжі з текстильної сировини (прядка, прядильні машини, веретено).

забрало [ст.-чеськ. *přilbce*] - у XIV-XVI ст. шолом із забралом для обличчя.

привілей - лат. *privilegium* - право (документ) або законодавче врегулювання, надане монархом певній соціальній групі (стану), що діяло в даній землі або в усій країні (загальний привілей). Найчастіше привілеї мали форму відмови монарха від певних своїх повноважень на користь визначених у привілеї осіб.

шляхетські привілеї - права, надані шляхті правителями Польщі між XIII і XVI століттями.

пугінал - (також: лат. *rugio*, давньопольськ. *tulich, tyles, tylecz*) - один з найдавніших різновидів холодної зброї, мініатюрний меч. Невеликий пугінал, зазвичай у цивільному вжитку, зазвичай називають кинджалом.

пуш - 1) у XV-XVI ст. шлейф, пучок пір'я; 2) пізніше також м'яке хутро.

роба - у 14-15 ст. одяг, халат, хустка, білизна, полотно, сукно.

рантух (примітивний) [нім. *Reintuch*] - 1) шаль з льону на зразок широкої хустки, яку носили в середньовіччі жінки, пізніше виготовляли з дорожчих тканин і вишивали. Рейтух сягав до землі і його носили польські матрони в XVII ст.; 2) велика чотирикутна хустка, яку носили під час дощу в XVI ст. в Центральній Європі; 3) з XVIII ст. - поширений у Польщі покрив для сільських жінок.

рапіри - іноді декоративне спорядження, виготовлене зі стрічок, стрічок і шнурів, за допомогою якого на талії закріплювали білу зброю.

рукав - 1) з XV ст. покривало для рук і кистей рук, спочатку поєднане з одягом або прикріплене, також коротке (наплічник), кроєне з вузької тканини; 2) збройовий р. - частина обладунків; 3) з XVII ст. один з термінів → муфта.

рукавиця - до XV ст.: 1) покривало, що вдягалось на пальці, долоню та частину передпліччя; 2) частина захисного обладунку, що вдягалася на руки у XV-XVI ст.

мантія [фр. robe - сукня, халат] - 1) модне в XV ст. жіноче плаття з V-подібним вирізом горловини, подовжене зі шлейфом, підперезане вище талії; 2) чоловіче довге і напівдовге плаття, застібається з внутрішньої сторони спереду, з опуклими складками, що сходяться радіально від плечей до талії, і буфовими рукавами, облямованими хутром на руках і шиї. У другій половині XV ст. носили розстібнутим, зі складками, м'яко оформленими у випуклий кант.

robe de garnements [фр.] - комплект одягу, пошитий з тканини однотонного кольору, модний у XIV - на початку XV ст. Складався з однієї або двох нижніх тунік, верхніх - гарнаша, капюшона, штанів і накидки - палліума.

robe longue [фр.] - у XIII - XVIII ст. термін, яким називали людей, що носили довгий одяг, тобто вчених, суддів, адвокатів, лікарів.

рогатина [укр.] - лонжеронна зброя, схожа на спис або піку, завдовжки близько 2 м, використовувалася в Польщі.

куртуазний роман, він же лицарський роман (фр. roman de chevalerie) - твір вишуканого стилю, що змальовує надзвичайні пригоди та любовні переживання лицарів, які кохають і страждають за обрану даму серця.

руха - 1) слов'янська назва білої або кольорової жіночої сукні, яку носили в середньовіччі, як багато прикрашеної, вишитої, так і більш скромної, домотканої; 2) у XIV-XV століттях - загальна назва одягу; 3) у XVI - XVII ст. - хвіст жіночої сукні, шлейф.

лицарство - соціальний стан, що складався з кінних воїнів, який існував у феодальній Європі протягом середньовіччя. В обмін на земельні наділи лицарство прийняло на себе зобов'язання служити під командуванням старшого, а також виробило специфічний стиль життя, церемоніал та етику. У пізньому середньовіччі воно перетворилося на дворянство. У більшості європейських країн звання лицаря стало одним з нижчих дворянських титулів, наприклад, у Франції - шевальє, в Німеччині та Австро-Угорській монархії - рицар, у Великій Британії - кавалер. У Польщі, зважаючи на принцип рівності шляхти, лицарство було титулом усієї шляхти, також використовуючи терміни кавалер (шляхетський титул) або латинську форму - equitus (рівний).

ряд - у XV ст. вид прикраси, імовірно, намисто або пов'язка на шию.

сачок (лат. suspensorium) - клин у паху в чоловічих штаних, які носили в XIV-XV ст., або генітальний щиток в обладунках.

сагайдак - чохол, шкіряний футляр для лука та стріла, використовувався легкою кавалерією та панцирниками з XV - XVIII ст.

скіпетр (цеттр, скіпетр) [лат. sceptrum] - царська влада, від гр. skerttron - посох]. - з XV ст. скіпетр, булава; королівський скіпетр - назва відзнак у Польщі: корони, скіпетри, яблука та меча.

скафла [італ.] - італійська чоловіча шапка, що приховувала волосся до плечей, модна у другій половині XV ст., носили в Польщі до початку XVI ст.

скафла - у 15 ст. шапка, головний убір, імовірно, у значенні корони.

сеньйор - пан, феодал, який приймав від васала васальну данину і тим самим зобов'язував його утримувати її довічно

сепет - переносна скриня для зберігання коштовностей та одягу, бралася у похід, також використовувалася під час мандрівок.

серпан (szerpanek, sarpanek, sarpanka) - [від пер. тур. Serbend] - у XV ст. головна пов'язка або хустка.

серпанок (сарпанка) [від пер. тур. serpenek - шолом, мізюрка, сітка, лат. serpens, рос. серпанка] - 1) у XV-XVI ст. - головна хустка; 2) у XVI ст. - частина селянського одягу; 3) у XVI-XVII ст. - жіноча сукня; 4) застібка для з'єднання частин одягу.

скора (скорка) - 1) у XIV - XVI ст. покривало зі шкіри тварин; 2) шкіряний нарукавник.

скорня - з XV ст. взуття з високими халявами, що закривали гомілки, іноді доходили аж до промежини; ймовірно, також шкіряні штани.

крило - 1) у XV ст. частина лицарських пластинчастих обладунків, подовжений погон, що сягав спини; 2) з XVI ст. частина гусарських обладунків, велика пластина у формі пташиних крил або рамка з орлиним чи грифовим пір'ям

слоеш (szłojerz) [середньовічна німецька: Sloier] - у 14-15 ст. термін на позначення шапки або жіночої пов'язки для волосся.

слоньєж (slonerz) - жіночий одяг, який носили в Польщі у XIV столітті.

готика - стиль у середньовічному мистецтві. Прагнення до безпосереднього, містичного контакту з Богом знайшло вираження в будівництві "небесних" соборів. Для них характерні грандіозність, ширяння, ритмічність вертикалей, гострота арок, розділення композиції на частини.

романський стиль - стиль у середньовічному мистецтві. Функція романської архітектури була подвійною - насамперед релігійна, але також і оборонна. Романська церква - це компактна, замкнута композиція, побудована з найпростіших геометричних тіл: кубів, циліндрів, пірамід. Тіло церкви просте, суворе, важке, а єдиний будівельний матеріал - камінь. Архітектурну стриманість врівноважувала багата орнаментика колон і входів.

сотулари [лат.] - шкіряне взуття з довгими халявами, схожими на ноги, у XIV-XV ст. із загостреними носками, шилося з кольорової шкіри.

шліц - у XV-XVI ст. термін для позначення декоративної застібки.

шпилька - металевий стрижень з гострим кінцем, з головкою на іншому кінці, використовувався для скріплення одягу та волосся.

шпинка - предмет різної форми, що використовується для скріплення волосся або одягу.

шпонка - у XV-XVI ст. декоративна пряжка, застібка, намисто або браслет.

пряжка - зазвичай металевий, предмет, що скріплює між собою різні частини одягу.

studium generale - мн.: studia generalia - назва, яку в Середньовіччі давали певним школам міжнародного рівня. З цих шкіл розвинувся середньовічний університет. Більшість раних studium generalia були розташовані в Італії, Франції, Англії, Іспанії та Португалії. Вони відрізнялися від звичайних шкіл тим, що в них навчалися студенти з усієї Європи. На додаток до початкової програми гуманітарних наук, вони пропонували курси медицини, права або богослов'я. Привілеї, якими вони користувалися, і окрема, більш досконала програма навчання означали, що вони ставали все більш відмінними від місцевих шкіл, створюючи інститут університету. Studium generale залишалося офіційною назвою цих шкіл у Середньовіччі.

сукнярство - термін, що використовується для позначення однієї з двох найдавніших текстильних галузей в Європі, поряд з льонарством, яка займалася перетворенням вовни на тканину. Окрім обробки сировини, прядіння і ткацтва, сукно піддавали валянню, натягуванню на раму і підшиванню поверхні. Процедура валяння, надавала тканині більшої щільності. Перші гільдії

сукноробів з'явилися в Польщі в XIII столітті, домашнє виробництво існувало щонайменше з X століття, а мануфактури набули значного поширення в другій половині XVIII століття.

сукня (сукінчина) [нім. Suckenle?] - з XV ст. термін на позначення верхнього жіночого та чоловічого одягу.

сюзерен - найбільший зі старших, який не підпорядковується жодному іншому старшому, зазвичай королю або папі римському.

Шабля - колючо-ріжуча зброя з білим руків'ям, призначена для рубання та колючих ударів. У середньовічній Польщі була зброєю міщан і селян, які служили в піхоті. У XVI ст. була прийнята на озброєння кавалерії і стала державним знаком шляхти. Польська ш. поєднувала в собі східні та західні риси. Залежно від типу або оздоблення її називали баторкою, індичкою, сташувкою, зигмунтовкою. Ш. складається з головки, руків'я та ефеса. Крім бойових, тобто чорних мечів, виготовлялися також шаблі з багатим оздобленням для церемоніальних цілей, наприклад, парадні шаблі.

скапула - у XV столітті термін для позначення обладунків.

скапуляр (скаплер) [лат. scapularium - покривало на спину, давньоческ. škarpel] - 1) з часів Середньовіччя довгий прямокутний одяг, який носили поверх габіту в деяких римо-католицьких орденах. Іноді слугував робочим фартухом.

2) з XVI ст. - накидка на шию, різновид коміра: 3) два шматки тканини з вишитим ім'ям Діви Марії або Христа, які носили члени церковних і мирянських братств.

шляпа (шлапа) - 1) у XIV-XV ст. захисний головний убір, різновид шолома; 2) у XVI ст., імовірно, різновид взуття.

шлагот - у XV ст. взуття, сплетене з луб'яної тканини.

шолом - у 14-15 ст. захисний головний убір з металу або шкіри.

шур (шур, шур, шура, шур, шурек, шурек, шурка) [середньовірнонімецьке Spuog] - з 14 ст. конопляний або лляний шнур, скручений з міцної пряжі, також декоративне пасмо, скручене з шовку, використовувався для прикрашання костюмів.

Назва з'являється в терміні XV століття. "pierlan cord", у значенні "перли, нанизані на тонкий шнур".

шуба [тур. dzübbe, від ар. jubba, італ. giubba, нім. Schube] - вільний верхній одяг простого крою, майже завжди підбитий хутром, з хутряним коміром і широкими рукавами, який носили чоловіки і жінки від середньовіччя до XVII століття.

Починаючи з XV ст., ш. був відомий як розрізний спереду, застібався на гудзики та петлі. Польська ш., що згадується з 1378 р., спочатку кріпилась лише на один гудзик на шиї; жіночі ш. були коротшими і легшими, ймовірно, оздобленими хутром. Руські ш. мали відкладний або круглий комір, їх розкльошували декоративними складками, а найдорожчі (як і литовські) вишивали перлами по краях. Тур. ш. мали висячі або подвійні рукави.

шубка - менший і легший варіант шуби, згадується з XV-XVII ст. З часом більш поширеним став термін jurka, і хоча він відрізнявся кроєм від шуби, в інвентарях ці назви інколи вживалися як взаємозамінні.

гачок - інструмент з металу, кістки або дерева у вигляді тонкого стрижня завдовжки близько 15-20 см, що закінчується вигином, використовувався для виробів з пряжі різної товщини. Відомий щонайменше з III століття, в Польщі - з X століття.

в'язання гачком - діяльність з утворення поступово зростаючих рядів і послідовностей взаємопов'язаних еластичних сіток вертикального, горизонтального, кругового або бічного розташування з необмеженої довжини пряжі, шнура або міцної нитки за допомогою гачка і вилки для виготовлення в'язаного виробу. Техніка, відома в Польщі з X століття, менш поширена, ніж в'язання на спицях. вона була домашнім заняттям жінок і використовувалася для виготовлення еластичних частин одягу: шаликів, покривал для голови, ніг і рук.

гамаша [нім. Schiene] - у XV ст. частина обладунку, що закривала кінцівки, нарукавник або погон.

шишак (сишак) [тюрк. shish - шампур, угор. sisak] - 1) середньовічний шолом, зазвичай сферично-конічної форми, з шихом, тобто рукавом зі шлейфом, у верхній частині дзвону; 2) шолом, що використовувався в Сасанідській Персії, перейнятий турками. Мав конічну або напівкруглу форму, дашок з рухомим носом, відкидні щоки та наголовник. Використовувався в Угорщині, Польщі та інших країнах з XVI століття.

сцирка - 1) декоративне закінчення рукава у формі хустки, імовірно, також головний убір, модний у XV ст.; 2) у XV-XVI ст. - шматок тканини, особливо лляної, яким витирали обличчя.

табард [фр.] - довгий плащ, зазвичай скроєний у формі кола, який носили представники університетів з часів пізнього середньовіччя. У Ягеллонському університеті в Кракові його використання було затверджено в 1429 році.

танцмантлик [нім. *Tanzmantel*] - у XV ст. короткий плащ, який використовували для танців.

щит - (від давньофранц. *Targe*) - захисний елемент обладунку, що використовувався кінними та пішими формуваннями. Виготовлявся з дерева, кори, лози або шкіри, а з часом переважно з дерева, обтягнутого шкірою, часто оббитого металом або шкірою, пізніше повністю з металу, а в наш час також з пластику. Використовувався щонайменше з бронзової доби, в античності та середньовіччі, втративши значення після появи вогнепальної зброї, але все ще використовується в особливих ситуаціях і сьогодні.

панцир - у XV ст., імовірно, термін на позначення частини обладунків.

ташка (тайстра) - 1) з XV ст. назва мішечка, торбинки для грошей та інших дрібних предметів, можливо, також кишені; 2) у XV ст. у пластинчастих обладунках - прикріплені частини, що прикривали стегна.

тканка - у XV-XVI ст.: 1) смужка тканини, часто з візерунком, яку використовували для підперезування одягу та підв'язування волосся; 2) декоративний ковпак або пов'язка на голову.

перлинна сітка - різновид вінка, який носили в середньовіччі; також сітка для волосся або пов'язка на голову, прикрашена перлами, модна в XVI столітті.

тобола ("тоболиця") - у XIV-XVI ст. мішечок для грошей або торбинка, яку носили на поясі.

точениця - у XV-XVI ст. жорстка, широка пов'язка на голову, пошита із золотої тканини, розшита перлами, з прикріпленим пучком короткого страусинового пір'я або букетом квітів.

сокира - бойова зброя, що складалася з держака і ребра, використовувалася з XI ст. і далі. Різновид с. використовувався європейською кавалерією з XVI ст. Різновид с. з напівкруглим вигнутим клинком був на озброєнні гайдуків у Польщі, Угорщині та російської царської охоронної гвардії. Коротша с. з невеликим ребром і злегка випуклим лезом використовувалася в Польщі у XVI - XVII ст. кавалерією.

Тренч - частина жіночого, рідше чоловічого костюма, що тягнеться по землі. У Середньовіччі та при дворі Людовика XIV довжина т. залежала від місця власниці сукні в придворній ієрархії. Сьогодні т. зустрічається в коронаційних та весільних костюмах.

тройна - у XV ст. широкий в складку одяг.

трубадури - поети, а також французькі музиканти, що жили і діяли в XII та XIII століттях. Трубадурами прийнято вважати поетів, які творили на півдні Франції і писали окситанською мовою (*langue d'oc*), а труверами - поетів з півночі Франції, які писали французькою мовою (*langue d'oïl*). Термін *trobairitz* використовується для позначення жінок-трубадурів. З традиції трубадурів походять трувери та німецькі міннезингери. Поезію трубадурів і труверів поширювали вони самі або мандрівні співаки, яких називали менестрелями.

вісцини - з XV століття низьке взуття, що сягало щонайбільше до кісточок. З XVI ст. - назва чоловічого взуття з окремим каблуком, пошитого за західною модою. Пізніше також чоловіче та жіноче взуття на шнурівці.

трисоглав - у XV ст. термін на позначення чоловіка, який носив характерний головний убір.

тшос - з XV ст. пояс з кишнями для грошей, торбинка, мішечок, сумка.

тулія (tulec) - у XV-XVI ст. піхви для стріл, сагайдак.

туніка [лат. *tunica*] - 1) у середньовіччі термін, яким позначали різноманітні сукні прямого крою, що одягалися через голову, різної довжини, вільні або облягаючі, з рукавами або без рукавів, з коміром або без нього. Шили з різноманітних тканин, однотонних і прикрашених вишивкою, підбитих хутром (зимові) і літні, носили жінки і чоловіки: 2) жіноче плаття з кінця XVIII ст., в складеному вигляді, що сягало колін.

Лицарський турнір - форма середньовічних і ренесансних змагань спортивно-розважального характеру, що полягала в боях (індивідуальних або командних) білою зброєю за суворими правилами, спрямованими на зменшення ризику серйозних травм для учасників. Турніри були важливим елементом лицарської та придворної культури і водночас формою перевірки бойових навичок учасників. Вони часто проводилися при дворах королів і князів, а також у містах.

васал - особа, яка, сплачуючи васальну данину старшому, зобов'язувалася довічно служити своєму сеньйору (феодалу); васал був зобов'язаний брати

участь у військових діях, організованих старшим, і повинен був брати участь у всіх судах, що проводилися над іншими васалами старшого; у Середньовіччі не існувало закону, який би дозволяв васалу в односторонньому порядку розірвати договір феода (єдиний виняток - якщо сеньйор не виконував своїх зобов'язань); також було відомо, що васал сплачував данину кільком сеньйорам одночасно.

віда (ісп. *vida*) - коротка біографія трубадура, написана прозою провансальською (окситанською) мовою. Слово *vida* старопровансальською означає "життя". У середньовічних шансонє, збірниках рукописів, що містять поезію трубадурів, до творів конкретних авторів часто додаються короткі - часто багаті на фантастичні події - біографії.

Валяння - утеплення верхнього та домашнього одягу шляхом вшивання шару вовняної або бавовняної вати. В. було відоме в Європі з часів Середньовіччя, а також використовувалося для надання бажаної форми різним частинам одягу, наприклад, кафтанам, які носили під обладунками, чоловічому одягу, жіночим рукавам та спідницям. Особливо поширеним воно було в Північній Європі.

вінок - з XV ст. кругла прикраса, яку носили на голові, з квітів, коштовного каміння тощо, символ незайманості.

вінець [лат. *stipale, corona*] - 1) з XIV ст. головна прикраса для дівчат у вигляді пов'язки, іноді в поєднанні з сіткою для волосся; 2) символ цноти нареченої та приданого, яке вона отримує.

вітраж - декоративне віконне заповнення, виготовлене зі шматочків кольорового скла, вставлених у свинцеві рами між залізними прутами. Рами слугують контуром для малюнка, штрихуванням на склі або розписом на ньому прозорими фарбами передаються характерні елементи (голова, очі, руки, складки шат, затінення фігур). Вітраж використовувався переважно в культових спорудах. Техніка вітражу була відома ще в античності, але широкого розповсюдження набула з раннього середньовіччя і розвинулася в готичному мистецтві.

волосяниця - груба вовняна тканина, з домішкою кінського волосу в утоку, хвиляста, внаслідок чого на її поверхні утворювалися жорсткі, гострі щетинисті кінці. З раннього середньовіччя з нього виготовляли покайнні або скорботні сорочки, які носили під одягом.

ткальство - сукупність технік виготовлення виробів одягу та інших утилітарно-декоративних виробів з рослинних волокон (переважно льону, конопель і бавовни), тваринних волокон (найдавніше - вовни і шовку), мінеральних,

штучних і синтетичних волокон. Найважливішими виробами є: сукно, повсть, трикотаж, гобелен, дамаск, килим, галантерея, вишивка та мереживо.

вур - у XV-XVI століттях покайний або скорботний одяг, також термін на позначення найдешевшого вбрання.

стрічка - галантерейний виріб, зазвичай із шовку, у вигляді стрічки різної ширини, сплетеної гладко або з візерунками, відомий з XV ст. У 1604 р. був винайдений стрічковкацький верстат, що дозволило ткати багато стрічок одночасно.

лицарський орден - спочатку в католицькій церкві орден, що складався з монахів (священиків) і братів-лицарів, тобто лицарів, які, не приймаючи священничого сану, погодилися жити як ченці (склали обітницю цнотливості і бідності). Їхнім головним завданням була не лише молитва чи споглядання, але й боротьба на захист віри та ідеалів, прийнятих у чернечому уставі. Перші лицарські ордени виникли на хвилі хрестових походів (у Єрусалимське королівство) і паломництва до Святої Землі в XI-XII ст. Деякі лицарські ордени заснували власні держави - Тевтонський орден у Пруссії та Святій Землі, Мальтійський орден на Родосі та Мальті, орден азаритів в Акко.

жупан - у 15-16 століттях частина, як правило, чоловічого одягу, підбитий хутром одяг, можливо, також укорочений каптан.

зложка - у XV-XIX століттях частина жіночого одягу, особливо єврейської та польської міщанки. Зазвичай це був тип хустки з жорсткої шовкової тканини, іноді оздобленої гаптуванням та мереживом, яку використовували як декоративну накидку.

заплатка - у XV столітті термін для позначення латок на одязі.

зарамниця - у XV ст. погон, браслет.

затулка - у XV-XVI ст. частина жіночого одягу, імовірно, фата, вуаль, шапочка або шаль.

завоєк - з 15 ст.: 1) назва спинної шуби з лисячого хутра; 2) у 16 ст. хутряний одяг, імовірно, лисяча шуба; 3) зменшувально-пестливе від імені завой.

завій - 1) з XV ст. довга, прямокутна хустка з білого льону, головний убір заміжньої жінки, зазвичай накинута на капелюх, з XV ст. - накидка на голову, яку носили на голові; 2) пізніший модний головний убір, який носили також

турки та євреї; 3) м'яка хутряна шапка, піднята догори, яку носили в XVI - XVII століттях.

обладунок - з часів середньовіччя захисний одяг, зазвичай металевий, що вкривав торс або все тіло лицаря в бою або під час турніру, також використовувався в церемоніальних цілях. М'які обладунки виготовлялися з тканини або шкіри.

кольчуга] - шипований обладунок або туніка, з рукавами різної довжини, рідше з наколінниками, з дротяних кілець або шипованої тасьми, відомий з античних часів, у Польщі - з середньовіччя, у Західній Європі - з другої половини XIX століття. Відомі з давніх часів, у Польщі з середньовіччя, у Західній Європі замінені в XV столітті пластинчастим одягом, у Східній Європі використовувалися в різних формах до XVIII століття.

завій - у XV столітті головний убір.

завитка - у XV столітті декоративний головний убір, а також верхній, костюмований одяг.

жакет [фр. jaquet] - 1) у XIV-XVI ст. довший і менш приталений, ніж кафтан, який носили переважно міщани та селяни; 2) одяг, який носили у Франції в XVII-XVIII ст. маленькі хлопчики; 3) у XIX ст. спочатку повсякденне чоловіче вбрання, а в кін. XIX ст. - парадне; 4) верхня частина жіночого костюма за зразком крою → амазонки XVII ст., яку носили з кін. XIX ст. і далі.

жалоба - 1) з XVI ст. - одяг, зазвичай чорного кольору, який носили після смерті близької людини або правителя. До появи чорного кольору недбалість і бруд одягу також були ознакою жалоби; 2) у XV столітті - круглий плащ з опущеним на обличчя капюшоном, пошитий з чорної тканини, або халат-хаупленд, зазвичай з капюшоном, який одягали на похорон.

Фразеологічні звороти та ідіоми

блукаючий лицар - персонаж середньовічних лицарських романів і куртуазних пісень. Лицар, який мандрує в пошуках незвичайних пригод, щоб довести свої лицарські чесноти, або в пошуках куртуазного кохання.

лицарський вчинок - поведінка, гідна лицаря, відважний, хоробрий вчинок; вчинок, що має велике піднесення і вимагає великої мужності; вчинок, в якому виявляється надзвичайна допомога дуже нужденній людині

лицар на білому коні - ідеал, взірець хороброї та чесної людини

боротися з вітряками - боротися з чимось нереальним, уявним, або безнадійна боротьба без шансів на успіх.

повернутися зі щитом або на щиті - повернутися переможцем (зі щитом), впасти в бою (на щиті). За свідченням Плутарха, так прощалися спартанські матері з тими, хто йшов у бій; це означало, що спартанець міг повернутися переможцем (зі зброєю) або загиблим (полеглих несли на щиті), і іншого варіанту не було.

лицарська честь - добре сприйнята слава, яка є результатом чесності, хоробрості, працьовитості, виконання великих справ для допомоги ближнім.

поводитися з кимось по-лицарськи - вирішити суперечку/справу з кимось з честю

по-лицарськи щодо жінок - галантно, по-джентльменськи

підняти рукавичку - прийняти виклик

кинути рукавичку - кинути виклик

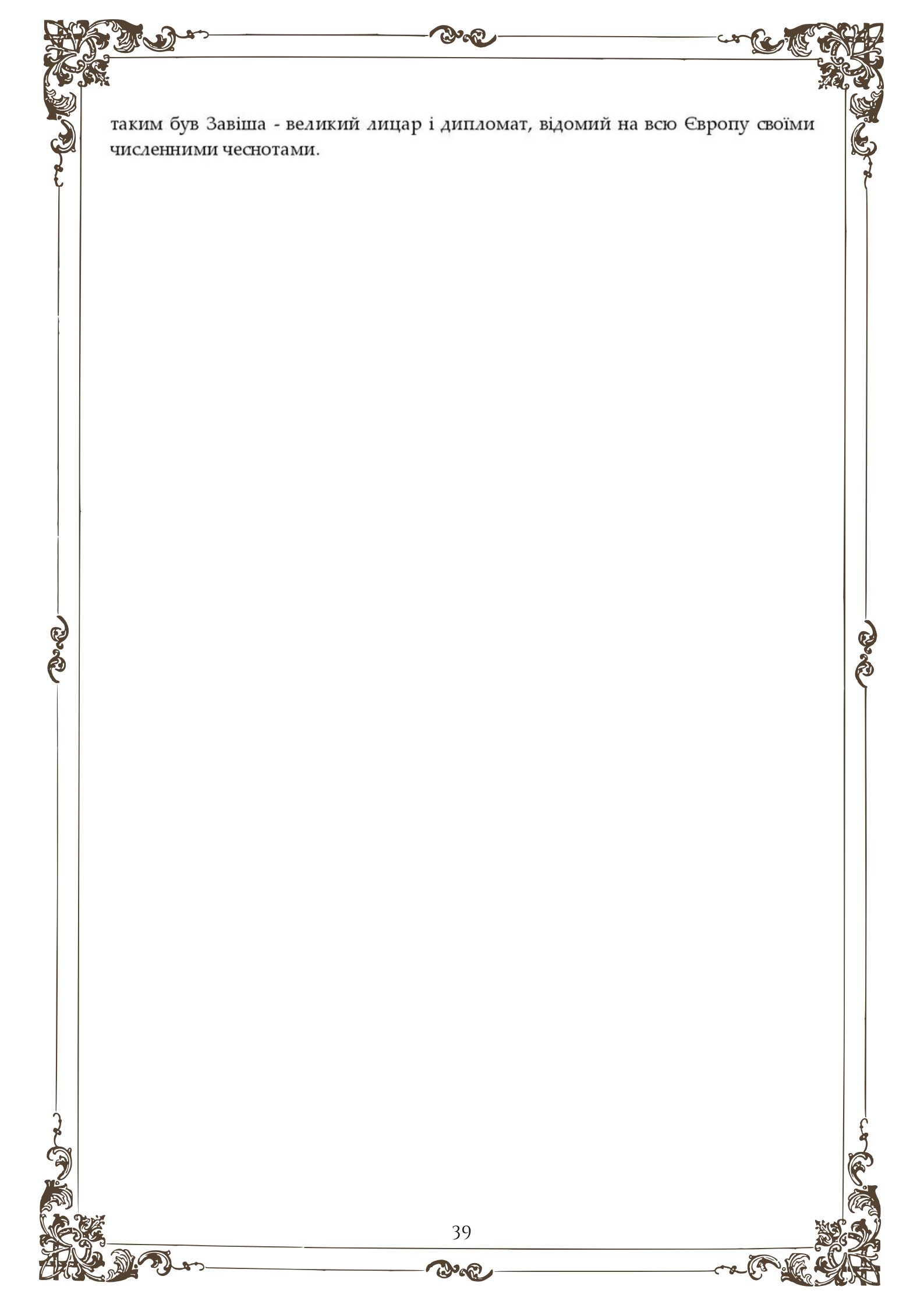
схрестити списи - запекло боротися за щось, виступати на чийсь захист, навіть якщо це не має глибокого сенсу

хапатися за меч - починати збройну боротьбу

битися з піднятим забралом - відкрито виступати проти чогось

Сплячий Лицар - згідно з легендою, Сплячий Лицар охороняє Закопане, а отже, і всю Польщу, і в разі небезпеки підніметься, щоб прийти їй на допомогу. Це лише одна з багатьох легенд, які розповідають місцеві горяни і які відрізняються одна від одної.

Покластися на Завішу - термін, що означає людину, на яку завжди можна покластися, вірну своєму слову, готову надати допомогу і підтримку. Саме

таким був Завіша - великий лицар і дипломат, відомий на всю Європу своїми численними чеснотами.

eci.
europejskie centrum innowacji

**POLSKO-UKRAIŃSKA RADA
WYMIANY MŁODZIEŻY**

**Ministerstwo
Edukacji i Nauki**

Projekt został sfinansowany ze środków
Polsko-Ukraińskiej Rady
Wymiany Młodzieży z dotacji MEIN

